

TEMA

alain de botton

náboženství pro ateisty

BEZVĚRCŮV PRŮVODCE
PO UŽITEČNÝCH STRÁNKÁCH NÁBOŽENSTVÍ

TEMA

Alain de Botton

Náboženství pro ateisty

alain de botton

náboženství pro ateisty

BEZVĚRCŮV PRŮVODCE

PO UŽITEČNÝCH STRÁNKÁCH NÁBOŽENSTVÍ

Copyright © 2012 by Alain de Botton
Translation © Pavel Bakič, 2011
Cover and layout © Lucie Mrázová, 2011

ISBN 978-80-87497-48-7
ISBN 978-80-7473-021-4 (PDF)

Bertě von Bürenové

I. MOUDROST BEZ DOKTRÍNY

Nejspíš jen mimořádně hodná paní: svatá Anežka z Montepulciana.

1.

Tou nejnudnější a nejméně přínosnou otázkou, jakou si můžeme ohledně libovolného náboženství klást, je otázka po jeho *pravdivosti*, po tom, zda se dotyčná víra snesla z nebes za zvuků trub a zda ji nadpřirozenými prostředky řídí proroci a nebešťané.

Abychom si ušetřili čas, ačkoliv se tak zároveň vystavíme nebezpečí, že tato kniha bolestně záhy přijde o čtenáře, bez obalu tu konstatujeme, že samozřejmě neexistuje náboženství, které by bylo pravdivé v tom smyslu, že by pocházelo od Boha. Následující úvahy se obrací na ty, kdo nedokážou věřit na zázraky, duchy a báchorky o hořících keřích a kdo se nijak zvlášť nezajímají o skutky výjimečných mužů a žen, jako byla ve 13. století svatá Anežka z Montepulciana, která se prý dokázala při modlitbách vznášet půl metru nad zemí a vracet zesnulé děti k životu a která po smrti v jižním Toskánsku údajně vystoupila na nebesa na zádech anděla.

2.

Pokusy dokázat neexistenci Boha představují někdy pro ateisty dobrou kratochvíli. Nesmlouvaví kritici náboženství s velkým gustem a do detailu odhalují pošetilost věřících a nedají si pokoj, dokud neusoudí, že své nepřátele odhalili jako beznadějně prostáčky nebo fanatiky.

Podobná cvičení mají sice svou přitažlivost, ale skutečný problém nespočívá v tom, zda Bůh je, nebo není, nýbrž v tom, kam debat

přenést, jakmile dospějeme k závěru, že očividně platí druhá možnost. Tato kniha vychází z premisy, že musí existovat možnost zůstat zapřísažným ateistou, a přece tu a tam najít na víře něco užitečného, zajímavého a útěšného a uvažovat, zda by se jisté náboženské myšlenky a praktiky nedaly přenést do sekulární společnosti.

Třebaže nás učení o svaté Trojici a buddhistické osmidílné stezce nechává chladnými, můžeme se zároveň zajímat o to, jak jednotlivá náboženství pojmají kázání a utvrzují morálku, jak utvářejí pocit sounáležitosti, využívají umění a architekturu, budí chuť cestovat, nedovolují myšlenkám zahálet a posilují v nás vděk za krásy jara. Ve světě sužovaném věřícími i nevěřícími fundamentalisty musí existovat způsob, jak odmítnutí náboženské víry vyvážit úctou k vybraným náboženským obřadům a myšlenkám.

Jakmile přestaneme věřit nejen tomu, že náboženství je dáno shůry, ale i tomu, že jde jen o snůšky hloupostí, dostaneme se k něčemu zajímavému. Pochopíme, že náboženství vzniklo, aby naplňovalo dvě základní potřeby, se kterými se sekulární společnost dodnes nijak obratně nevypořádala: za prvé je to potřeba žít s ostatními v souladu navzdory hluboce zakořeněným sklonům k sebestřednosti a násilí. A za druhé je to potřeba nějak se vypořádat s hroživou mírou utrpení plynoucí z toho, jak snadno nás zasáhne profesní selhání, napjaté vztahy, smrt blízkých, stáří a smrt. Bůh je možná mrtvý, ale naléhavé problémy, které nás přiměly si ho vymyslet, námi stále smýkají a volají po řešeních, která se nerozplynou, až před námi někdo vypíchne vědecké nedostatky v příběhu o tom, jak Ježíši stačilo k nasycení zástupů sedm pecní a několik ryb.

Moderní ateismus se dopouští toho omylu, že přehlíží, v kolika ohledech zůstává náboženství relevantní i po zavržení jeho ústředních dogmat. Jakmile se zbavíme pocitu, že před ním musíme padnout na zem nebo jej naopak znevažovat, dokážeme v náboženství spatřit vydatný zdroj myšlenek, jejichž pomocí se můžeme pokusit vyrovnat s neodbytnými a neřešenými nedostatky života bez víry.

3.

Jako syn dvou nevěřících Židů jsem vyrůstal v domácnosti přesvědčených ateistů, pro které bylo náboženství zhruba na stejné úrovni jako víra v Santa Clause. Vzpomínám si, jak otec rozplakal sestru, když se jí pokusil vyvrátit její skromnou představu, že by se samotářský Bůh mohl ukrývat kdesi ve vesmíru. Bylo jí tehdy osm. Pokud se ukázalo, že někdo, s kým se naše rodina stýká, potají chová náboženské city, začali na něj rodiče pohlížet se soucitem, který si obvykle vyhrazujeme pro pacienty s degenerativními chorobami, a nikdy se už nenechali přesvědčit, aby ho brali vážně.

Názory rodičů mě silně ovlivnily, ale kolem pětadvacátého roku života prodělal můj ateismus krizi. Moje pochyby vzklíčily při poslechu Bachových kantát, zesílily při prohlídce jistých Belliniho madon a drtivě na mě dolehly při seznámení se zenovou architekturou. Až několik let po otcově smrti (pohřbili ho pod hebrejským náhrobkem na židovském hřbitově ve čtvrti Willesden v severozápadním Londýně, protože se kupodivu zapomněl zařídit sekulárněji) jsem se však čelem postavil tomu, jak rozporuplný je můj vztah k dogmatům vštípeným v dětství.

Nikdy jsem nezakolísal v jistotě, že Bůh není. Jednoduše mi přišla osvobozující myšlenka, že se lze do náboženství ponořit, aniž bych musel přijmout jeho nadpřirozené prvky. Řečeno abstraktněji: že mohu uvažovat o církevních Otcích, aniž bych tím narušil úctu, ve které chovám památku otce vlastního. Uvědomil jsem si, že mě můj pokračující odpor k domněnkám o nebešťanech a posmrtném životě nenutí vzdát se hudby, staveb, modliteb, obřadů, slavností, svatyní, poutí, společných jídelních tabulí a iluminovaných rukopisů, které se s náboženstvím pojí.

Sekulární společnost utrpěla nespravedlivou ztrátu, když přišla o řadu přístupů a témat, jež ateisté obvykle nemůžou vystát, protože se v jejich očích příliš zřetelně pojí s „puchem náboženství“, abychom si vypomohli Nietzscheho přiléhavým obratem. Začali jsme se děsit slova *morálka*. Urazíme se při představě, že bychom měli vyslechnout

Náboženství má ve zvyku přivlastňovat si to, co mu původně nepatřilo, jak dokládá kostel svatého Vavřince na římském Foru Romanu, postavený v sedmáctém století uprostřed trosk antického chrámu Antonia a Faustiny.

kázání. Prcháme před myšlenkou, že by nás umění mělo pozvednout na duchu nebo nést mravní poselství. Nevydáváme se na poutě. Nedokážeme budovat chrámy. Chybí nám prostředky, jimiž vyjádřit vděk. Četba příruček o tom, jak zlepšit svůj život, přijde veleduchům k smíchu. Bráníme se procvičování mozkových závitů. Neznámí lidé si spolu málokdy zazpívají. Stojíme před nepříjemnou volbou, zda přijmout jednu konkrétní představu o nehmotných božstvech, nebo zda zcela upustit od bezpočtu uklidňujících, vznešených nebo jednoduše půvabných obřadů, za které v sekulární společnosti marně hledáme náhradu.

Tím, že jsme toho tolik zanedbali, jsme dovolili, aby si náboženství jako své výsostné území nárokovalo prožitky, které po právu náleží celému lidstvu a které bychom se neměli stydět vrátit do sekulární společnosti. Rané křesťanství si také obratně přivlastňovalo dobré nápady odjinud a agresivně vstřebalo nespočet pohanských zvyků, kterým se dnes moderní ateisté vyhýbají v mylném domnění, že jsou ryze křesťanské. Nová víra převzala oslavy zimního slunovratu a udělala z nich Vánoce. Přejala epikurejský ideál soudružného společenství filozofů a proměnila ho v nám známé řeholnictví. V rozvalinách starořímských měst si křesťanství jednoduše jako prázdné schránky zabralo chrámy zasvěcené kdysi pohanským hrdinům a motivům.

Před ateisty stojí výzva, jak proces náboženské kolonizace zvrátit: jak oddělit ideje a obřady od náboženských institucí, které si je uzurpovaly, ale ve skutečnosti je nevlastní. To nejlepší z Vánoc nemá z valné části co dělat s příběhem Kristova narození. Vánoce se točí kolem pospolitosti, slavnostní atmosféry a znovuzrození, motivů starších než kontext, do kterého je křesťanství v běhu staletí zasadilo. Naše duchovní potřeby jsou zralé k oproštění od toho, jak je zabarvila víra, a přitom je to paradoxně právě studium náboženství, co často nabízí klíč k jejich znovuobjevení a přeformulování.

Následující pokus o rozbor různých náboženství, především křesťanství a v menší míře též judaismu a buddhismu, je veden vírou v nalezení inspirace, která by mohla být k užítku ateistům, přede-

vším s ohledem na problémy společenského života a na tělesné a duševní trápení. Základní myšlenkou není to, že je sekulární přístup špatný, ale to, že jsme se náboženství často zřekli neuváženě a při oprošťování se od nerealistických představ jsme se mnohdy zároveň vzdali nejprospěšnějších a nejpřitažlivějších stránek víry.

4.

Koncept této knihy samozřejmě pohněvá zaslepené přívržence obou táborů. Věřící urazí, jak stroze, selektivně a nesystematicky se jejich vyznání podává. Budou namítat, že náboženství není švédský stůl, ze kterého si jde po libosti vyzobávat jednotlivé prvky. Mnohá víra však doplatila na to, že její přívrženci museli sníst, co bylo na talíři. Proč bychom nemohli ocenit skromnost vypodobenou na Giottových obrazech a zcela přitom obejít ideu Zvěstování nebo se obdivovat buddhistickému důrazu na soucit a přitom pominout jeho teze o posmrtném životě? Pokud si nevěřící vypůjčuje z různých náboženství, nemusí se dopouštět o nic závažnějšího prohřešku než milovník literatury, který si z kánonu vyčlení pár nejoblíbenějších autorů. Pokud zde zmiňujeme jen tři z jednadvaceti největších světových náboženství, nejde o známku protežování nebo netrpělivosti, ale důsledek toho, že tato kniha nechce ani tak poměřovat jednotlivé víry navzájem, ale především srovnat náboženství v obecném slova smyslu se sekulární sférou.

Militantní ateisty zase může rozčilit, že kniha s náboženstvím nakládá, jako by si dál zasloužilo být prubířským kamenem našich tužeb. Budou poukazovat na zuřivou nesnášenlivost, která je některým náboženstvím vlastní, a na to, že můžeme moudrost a útěchu stejně dobře čerpat z vědy a umění, které se navíc tak nevzpouzejí logice a tolik nás nesvazují. Též by se mohli ptát, proč někdo, kdo podle vlastních slov odmítá přijmout mnoho aspektů náboženství a například nedokáže hájit neposkrvněná početí nebo přikyvovat Džátakám, ve kterých se zbožně hovoří o Buddhově převtělení v králíka, chce být stále spojován s něčím tak zkompromitovaným, jako je víra.

Odpověď zní, že jednotlivá náboženství zasluhují naši pozornost už tím, jak ambiciózní jsou, a tím, že proměnila svět jako málokterá světská instituce. Dokázala skloubit etické a metafyzické teorie s praktickou angažovaností ve vzdělávání, módě, politice, cestování, pohostinství, iniciačních obřadech, vydavatelské činnosti, výtvarném umění a architektuře – taková širě záběru přesahuje i výdobytky těch nejvýznačnějších a nejvlivnějších jednotlivců a sekulárních hnutí v historii. Nad jednotlivými příklady neúspěšnějších vzdělávacích a intelektuálních hnutí v dějinách světa se zájemci o šíření a dopad myšlenek sotva ubrání fascinaci.

5.

Souhrnem – tato kniha se nesnaží o to, zevrubně vykreslit jednotlivá náboženství, ta mají své vlastní apologety. Namísto toho usiluje prozkoumat ty aspekty náboženského života, v nichž nalézáme koncepty, které můžeme úspěšně uplatnit na problémy sekulární společnosti: pokusit se náboženství zbavit dogmatictějších stránek a tím zdůraznit ty aspekty víry, které by mohly promluvit k dnešku, a utěšit tak současné skeptiky čelící krizím a strastem konečné existence na nepokojné planetě. Doufáme, že se nám podaří vyprostit cosi krásného, dojemného a moudrého z oné hromady věcí, které už nepokládáme za pravdivé.

II. SOUNÁLEŽITOST

Seznamování s neznámými

1.

Jednou z nejbolestněji pocíťovaných ztrát moderní společnosti je, že vymizel pocit sounáležitosti. Rádi si představujeme, že mezi sousedy kdysi panovaly dobré vztahy, než je nahradila nemilosrdná anonymita, v níž lidé navazují vzájemné styky především z úzce individualistických pohnutek: pro zisk, lepší postavení nebo pro lásku.

Taková nostalgie zčásti oplakává naši neochotu dělit se s potřebnými, ale stejně tak se nás dotýkají malichernější známky sociální odloučenosti, jako například to, že někoho nepozdravíme na ulici nebo že nepomůžeme stárnoucím sousedům s nákupem. Žijeme v gargantuovských městech, kde býváme uvězněni do kmenových ghett založených na stupni vzdělání, společenské vrstvě a profesi, a místo pospolitého kolektivu, ke kterému bychom rádi patřili, pak můžeme zbytek lidstva začít vnímat jako nepřátele. Dát se na veřejném prostranství zničehonic do řeči s někým neznámým může vyznít jako podivínství a výstřednost. Po třicítce nás dokonce poněkud překvapí, když navážeme nové přátelství.

Při pokusech porozumět tomu, co náš pocit sounáležitosti narušilo, se významná role tradičně připisuje privatizaci náboženské víry, jak se v Evropě a Spojených státech odehrála v devatenáctém století. Historici naznačují, že jsme si sousedů přestali všimát zhruba ve stejné době, kdy jsme přestali společně vzývat svá božstva. Tím pádem se nabízí otázka, čím asi v dřívějších dobách náboženství posilovalo pocit sounáležitosti a zda má sekulární společnost praktickou šanci onen smysl obnovit a nespoléhat přitom na náboženskou nadstavbu,

se kterou se kdysi pojil. Můžeme pocit sounáležitosti vzkřísit, aniž bychom ho stavěli na náboženských základech?

2.

Podrobnější pohled na příčiny moderního odcizení nám odhalí, že náš pocit osamění je do jisté míry otázkou čísel. Na planetě žijí miliardy obyvatel, a představa rozmluvy s někým cizím je proto hrozi-
vější než v méně zalidněných dobách – mezi družností a hustotou populace totiž zřejmě panuje nepřímá úměra. Většinou platí, že si s lidmi rádi popovídáme jen tehdy, když máme zároveň možnost se jim zcela vyhnout. Zatímco beduín, jehož stan přehlíží stovku kilometrů bezútesného písku, má duševní kapacity k tomu, aby každého cizince vřele přivítal, jeho současníci ve městech, v jádru stejně vlídní a velkomyslní, si alespoň jakýs takýs klid duše neuchovávají jinak než tím, že budou dělat, jako by vůbec nevnímali miliony ostatních, kteří ve vzdálenosti pouhých pár centimetrů všude kolem jedí, spí, hádají se, kopulují a umírají.

Dále tu máme způsob, jakým se seznamujeme. Veřejné prostory, ve kterých se s ostatními obvykle setkáváme (příměstské vlaky, strkalice na chodníku, letištní haly), nám dohromady nabízejí nedůstojný obrázek o tom, jací jsme, takže se jen obtížně držíme myšlenky, že každý člověk je středem vlastního spletitého a vzácného světa. Za chůze po Oxford Street nebo při přestupu na O'Hareově letišti si někdy těžko udržujeme víru v lidství.

Dříve jsme se cítili se sousedy více spjatí i proto, že byli často také našimi spolupracovníky. Domov nebýval vždycky anonymní noclehárnou, kam dorazíme pozdě večer a brzy ráno zase odejdeme. Za tím, že sousedé tak dobře znali jeden druhého, nebyla jejich zdatnost v umění konverzace, ale to, že museli společně svézt seno nebo zastřešit školu a že se při takové práci mezilidské vztahy přirozeně a nenápadně utužily. Kapitalismus ovšem nemá s místní produkcí a domácí výrobou valnou trpělivost. Dokonce by mu možná lépe vyhovovalo, kdybychom se se sousedy nestýkali vůbec, protože co kdy-

by nás zdrželi na cestě do práce nebo nám rozmluvili objednávku po internetu?

V minulosti jsme se seznamovali, protože nám nezbývalo než hledat pomoc u ostatních, stejně jako ji oni hledali u nás. Dobročinnost k tradiční společnosti neodmyslitelně patřila. Ve světě postrádajícím systematickou zdravotní péči, pojištění v nezaměstnanosti, obecní byty a osobní bankovní účty nevyhnutelně přišla chvíle, kdy bylo třeba poprosit o peníze někoho, koho jsme skoro neznali, nebo podarovat toulavého žebráka. Když lidé na ulici spatřili nemocného nebo zesláblého člověka, pomatence či bezdomovce, neodvrátili okamžitě pohled s tím, že se mají postarat úřady.

Z ryze finančního hlediska jsme daleko štedřejší, než kdy byli naši předkové, až polovinu příjmů totiž odvádíme na veřejné blaho. Jenomže tak činíme skoro nevědomky, prostřednictvím anonymního daňového systému, a pokud se nad tím vůbec zamýšlíme, pak nejspíš s odporem, protože naše peníze udržují v chodu zbytečnou byrokracii nebo slouží k nákupu raket. Zřídka kdy cítíme sounáležitost s méně šťastnými spoluobčany, kterým se z našich daní rovněž pořizují čisté přikrývky, polévka, střecha nad hlavou nebo denní dávka inzulínu. Ani příjemce ani dárci necítí potřebu poprosit nebo poděkovat. Na rozdíl od křesťanské éry se naše dary nikdy neberou jako míza, která napájí propletenou síť vzájemně závislých vztahů a která pro obdaraného znamená přínos hmotný a pro dárci přínos duchovní.

Zakuklili jsme se do vlastních zámožků a představu o ostatních čerpáme především z médií, takže přirozeně předpokládáme, že všichni neznámí budou vrazi, podvodníci nebo pedofilové, a čím dál víc důvěřujeme jenom té hrstce lidí, kterou nám přefiltrovaly vztahy v rodině a naší sociální vrstvě. Při těch vzácných příležitostech, kdy okolnosti v podobě sněhové bouře nebo úderu blesku úspěšně prorazí naši hermetickou bublinu a svedou nás dohromady s cizími lidmi, býváme překvapení, že nás naši spoluobčané nijak zvlášť netouží rozřezat na kusy nebo zneužít naše děti, a že se dokonce mohou ukázat jako dobrosrdeční a vstřícní.

Sny o seznámení s jedinou osobou, se kterou už nebudeme potřebovat nikoho dalšího.

Ani ve svém odloučení jsme se samozřejmě nevzdali veškeré naděje na navazování mezilidských vztahů. V osamělých roklích moderního města se žádný cit necení tak jako láska. Nejde však o tu, kterou zmiňuje náboženství, o všezahrnující bratrství, ale o lásku žárlivější, omezenější a vposledku chamtivější. Jde o mileneckou lásku, kvůli které jako zběsilí hledáme jednoho jediného člověka, u kterého snad nalezneme naprosté celoživotní souznění, jednu určitou osobu, díky níž už se nebudeme muset stýkat s ostatními.

Pokud už nám moderní společnost slibuje začlenění do nějaké skupiny, je to skupina vzývající kult úspěchu v zaměstnání. Že už bušíme na její brány, poznáme podle toho, že na večírku ze všeho nejdříve dostaneme otázku „Kde pracujete?“ a pak se podle odpovědi dočkáme vřelého uvítání, nebo jednou provždy ztvdneme sami v koutě. Při podobně soutěživých, rádoby společenských příležitostech se počítá jen pár osobních znaků, sloužících jako měna k nákupu cizí přízně. Ze všeho nejvíc záleží na obsahu našich vizitek a ti, kdo se rozhodli strávit život péčí o děti, psaním poezie nebo sadařstvím, dostanou jasně najevo, že zvolili opačně, než velí zvyklosti mocných, a proto si zaslouží zůstat na okraji.

Při takové úrovni diskriminace není divu, že se mnozí z nás s vervou vrhnou na kariéru. Zaměřit se na zaměstnání a odsunout téměř všechno ostatní stranou je rozhodně přijatelná volba pro život ve světě, v němž nejsou pracovní úspěchy jenom prostředkem k získání peněz, bez kterých bychom zašli fyzicky, ale i pozornosti, bez níž nemůžeme prospívat duševně.

3.

Zdá se, že různá náboženství toho o našem osamění hodně vědí. Ačkoli třeba nevěříme prakticky ničemu z toho, co tvrdí o posmrtném životě nebo nadpřirozeném původu svých doktrín, můžeme obdivovat, jak dobře chápou, co mezi nás a ostatní vstupuje, a jak se snaží odstranit některé z předsudků, které nám v mezilidském kontaktu obyčejně brání.

Katolická mše samozřejmě není pro ateistu nejpřirozenějším prostředím. Většina rozmluv se buď vzpouzí logice, nebo je jednoduše nesrozumitelná. Obřad se táhne a málokdy člověka vytrhne z pokušení si zdřímnout. Navzdory tomu překypuje prvky, které mezi shromážděnými nenápadně posilují citová pouta, a ateisté by udělali dobře, kdyby si takových prvků všímali a příležitostně si je přivlastnili pro využití v sekulární oblasti.

Katolictví začíná při vytváření smyslu pro sounáležitost nejdříve prostředím. Vyznačí kus půdy, ohradí ho zdmi a vyhlásí, že za nimi pohládnou hodnoty dočista odlišné od těch, které panují v okolním světě, v kancelářích, tělocvičnách a obývacích našich měst. Všechny budovy dávají svým majitelům příležitost pozměnit očekávání návštěvníků a ustanovit si vlastní pravidla. V galerii není nic divného na tom, že v tichosti studujeme plátno, v klubu zase na tom, že mácháme rukama do rytmu. A kostel s masivními dřevěnými dveřmi a třemi stovkami kamenných andělů kolem portálu nám dává vzácnou příležitost se k někomu naklonit a pozdravit ho, aniž by hrozilo, že nás bude mít za otrapu či šilence. Úvodní pozdravení při mši nám slibuje, že „láska Boží a účastenství Ducha svatého“ patří všem shromážděným. Výsadní postavení, které církvi vynesla její starobylost, učenost a okázalá architektura, nám pomáhá dát průchod ostýchavé touze otevřít se někomu novému.

Důležité je i složení návštěvníků. V kostele se obvykle nesejdou pouze lidé téhož věku, rasy, profese, vzdělání nebo příjmů, nýbrž náhodný vzorek duší spojených jen sdílenou oddaností určitým hodnotám. Mše aktivně rozkládá podskupinky, ve kterých se běžně pohybujeme podle majetku a postavení, a vrhá nás na širé moře lidství.

V naší sekulární době předpokládáme, že láska k rodině a lidská svornost musí být jedno a totéž. Když dnešní politici hovoří o tom, jak by rádi napravili společnost, vyzdvihují rodinu coby nezadatelný symbol sounáležitosti. Křesťanství je však v tomto ohledu moudřejší a ne tak sentimentální, protože bere na vědomí, že příchyllost k rodině může náš citový okruh ve skutečnosti zúžit a odvést nás od ná-

ročnější výzvy – totiž jak porozumět svému spojení s celkem lidstva, a tak se naučit milovat nejen příbuzné, ale všechny své bližní.

Podobně chce církve posílit sounáležitost, když nás žádá, abychom nelpěli na světském postavení. Velebí duchovní hodnoty, jakými jsou láska a dobročinnost, a nikoli zevní atributy jako moc a bohatství. Mezi největší zásluhy křesťanství patří to, že bez jakýchkoli donucovacích prostředků s výjimkou jemné teologické argumentace dokázalo přimět monarchy a magnáty, aby poklekli před sochou tesaře a kořili se jí a aby omývali nohy rolníkům, metařům a poslíčkům.

Církev však nezůstává u pouhých prohlášení, že na pozemském úspěchu nesejde, a různými prostředky v nás podporuje představu toho, jak být šťastní bez něj. Uvědomuje si, proč vlastně o světské postavení usilujeme, a nastoluje podmínky, ve kterých se svého lpění na třídní příslušnosti a titulech můžeme dobrovolně vzdát. Podle všeho je jí jasné, že o moc usilujeme především ze strachu, jak bychom v jiném než vysokém postavení dopadli: hrozí nám ztráta důstojnosti, blahosklonné zacházení, ztráta přátel a živoření v drsných a deprimujících končinách.

Genialita mše spočívá v tom, jak postupně rozptyluje všechny uvedené obavy. Téměř bez výjimky se koná ve vznosné budově, která sice přísně vzato slouží k oslavě lidské rovnosti, ale obvykle svou krásou překonává paláce. Lákavá je i společnost uvnitř. Touha po slávě a moci se rodí, když nám přijde znepokojivé „být jako všichni ostatní“, když je standard ušmudlaný a skličující. Vysoké postavení nás pak má vydělit ze skupiny, již pohrdáme a děšíme se jí. Když ovšem lidé v katedrále nasadí ke *Gloria in excelsis*, cítíme, že máme co dělat s dočista jiným zástupem, než s jakým jsme se setkali v nákupních centrech nebo v bezútešné atmosféře dopravních křižovatek. Cizí lidé společně pozdvihují zrak k hvězdami pomalované klenbě, jednohlasně si nacvičují verše

„Pane,
kéž žiješ v zástupech svých
a posiluješ je svou milostí“